

INKLYUZIV TA'LIMDA MAKTAB AMALIYOTCHI PSIXOLOGINING O'RNI

Qahhorova Nargiza Abdumo'minovna

Shofirkon tumani 18-umumta'lim maktab psixologi

Annotatsiya: Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim sharoitida maktab amaliyotchi psixologining roli, vazifalari va o'quvchilarga ko'rsatiladigan psixologik yordamning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, maktab psixologi, maxsus ehtiyojli bolalar, ijtimoiy moslashuv, psixologik yordam, individual yondashuv, emotsional rivojlanish, pedagogik hamkorlik, qo'llab-quvvatlash, diagnostika

KIRISH

Inklyuziv ta'lim — bu barcha bolalar, ya'ni sog'lom va alohida ehtiyojga ega o'quvchilarni birgalikda umumiy ta'lim muhitida o'qitishga qaratilgan ta'lim tizimidir.

Oddiy qilib aytganda, inklyuziv ta'limda har bir bola, uning imkoniyati, qobiliyati yoki sog'lig'idan qat'i nazar, bitta maktabda, bitta sinfda ta'lim olish huquqiga ega bo'ladi.

Inklyuziv ta'limning asosiy mazmuni shundan iboratki:

har bir o'quvchiga teng imkoniyat yaratiladi;

ta'lim jarayoni bolalarning individual ehtiyojlariga moslashtiriladi;

hech kim ajratilmaydi yoki chetlatilmaydi;

hamma bolalar bir-birini tushunish va hurmat qilishni o'rganadi.

Bu tizimda o'qituvchilar, psixologlar va ota-onalar hamkorlikda ishlaydi. Zarur hollarda maxsus metodlar, qo'shimcha darslar yoki psixologik yordam orqali bolaga mos sharoit yaratiladi.

Inklyuziv ta'lim nafaqat alohida ehtiyojli bolalar uchun, balki barcha o'quvchilar uchun foydalidir. Chunki u bolalarda mehr-shafqat, bag'rikenglik va ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantiradi.

Inklyuziv ta'lim — barcha bolalarga, jumladan, jismoniy yoki psixologik rivojlanishida o'ziga xos xususiyatlari bo'lgan o'quvchilarga ham teng ta'lim olish imkoniyatini yaratishga qaratilgan tizimdir. Bunday muhitda maktab amaliyotchi psixologining roli juda muhim hisoblanadi, chunki u o'quvchilarning ruhiy holatini barqarorlashtirish va ularni ijtimoiy muhitga moslashtirishda faol ishtirok etadi.

Psixologning asosiy vazifalaridan biri — diagnostika ishlarini olib borishdir. U o'quvchilarning psixologik rivojlanish darajasi, ehtiyojlari va qiyinchiliklarini aniqlaydi. Bu ma'lumotlar asosida individual rivojlantiruvchi dasturlar tuziladi.

Inklyuziv ta'limda psixolog individual yondashuvni ta'minlaydi. Har bir bola o'ziga xos bo'lganligi sababli, ularning ehtiyojlari va imkoniyatlarini hisobga olgan holda psixologik yordam ko'rsatiladi. Bu esa o'quvchilarning o'ziga bo'lgan ishonchini oshiradi.

Shuningdek, psixolog ijtimoiy moslashuvni rivojlantirish ustida ishlaydi. Maxsus ehtiyojli bolalar sinfdoshlar bilan muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin. Psixolog guruh mashg'ulotlari, o'yinlar va treninglar orqali ularni jamoaga moslashtiradi.

Pedagoglar bilan hamkorlik ham muhim yo'nalishlardan biridir. Psixolog o'qituvchilarga inklyuziv sinfda ishlash bo'yicha tavsiyalar beradi, bolalarga qanday yondashish, dars jarayonini qanday moslashtirish kerakligini tushuntiradi.

Ota-onalar bilan ishlash ham psixolog faoliyatining ajralmas qismidir. Psixolog ota-onalarga farzandining psixologik holati, rivojlanish xususiyatlari va uy sharoitida qanday yordam berish mumkinligi haqida maslahatlar beradi.

Inklyuziv ta'limda psixolog emotsional qo'llab-quvvatlashni ham ta'minlaydi. Maxsus ehtiyojli bolalar ko'pincha o'zini boshqalardan farqli his qilishi mumkin, bu esa ularning ruhiy holatiga ta'sir qiladi. Psixolog ularni qo'llab-quvvatlab, ijobiy o'zini anglashni shakllantiradi.

Shuningdek, psixolog profilaktik ishlar olib boradi. Sinfda ijobiy muhit yaratish, o'quvchilar o'rtasida hurmat va hamkorlikni rivojlantirish orqali turli nizolar va tushunmovchiliklarning oldi olinadi.

Inklyuziv ta'lim jarayonida psixologning yana bir muhim vazifasi — monitoring va tahlildir. U o'quvchilarning rivojlanishini muntazam kuzatib boradi, natijalarni tahlil qiladi va zarur hollarda metodlarni o'zgartiradi.

Inklyuziv ta'limda maktab amaliyotchi psixologi o'quvchilarning psixologik rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va emotsional barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. U pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlikda ishlagan holda, har bir bolaga mos sharoit yaratadi va ularning to'laqonli rivojlanishiga yordam beradi.

Bugungi kunda inklyuziv ta'lim ta'lim jarayonida barcha bolalar, shu jumladan imkoniyati cheklangan o'quvchilarni sog'lom tengdoshlar qatorida o'qitish va rivojlantirish tamoyilini anglatadi. Ushbu yondashuv inson huquqlarini ta'minlash, ta'limning umumiy qamrovini oshirish va ijtimoiy tenglikni qaror toptirishda muhim vosita sifatida qaraladi. Inklyuziv ta'lim g'oyasi BMTning «Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida»gi konventsiyasida ham o'z aksini topgan bo'lib, unda nogironligi bo'lgan bolalarning ham umumiy o'quv muassasalarida ta'lim olish huquqi kafolatlanadi.

Hozirgi kunda ko'plab davlatlarda inklyuziv ta'limning huquqiy asoslari yaratilgan bo'lsa-da, uning samarali ishlashi uchun muhim omil sifatida psixologik qo'llab-quvvatlash tizimi yetarli darajada rivojlanmagan hollarda kutilgan natijalarga erishish qiyinlashadi. Chunki inklyuziv muhit bu nafaqat jismoniy sharoitni moslashtirish, balki psixologik iqlimni ham sog'lomlashtirishni talab etadi.

Psixologik qo'llab-quvvatlashning mohiyati va asosiy vazifalari. Psixologik qo'llabquvvatlash — inklyuziv ta'lim jarayonida barcha ishtirokchilarning, ayniqsa imkoniyati cheklangan bolalar, ularning ota-onalari va o'qituvchilarning psixologik holatini barqarorlashtirishga, stressni kamaytirishga, moslashuv jarayonini yengillashtirishga xizmat qiluvchi tizimli faoliyatdir.

Asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

-imkoniyati cheklangan o'quvchilarda o'ziga ishonch va mustaqil harakat qilish motivatsiyasini shakllantirish; sog'lom tengdoshlar orasida bag'rikenglik, hamjihatlik va empatiya tuyg'ularini rivojlantirish;

-ota-onalarni psixologik jihatdan tayyorlash, bolalariga to'g'ri munosabatni shakllantirish;

-o'qituvchilarga maxsus psixologik maslahat va metodik ko'rsatmalar berish.

Bu vazifalarni amalga oshirish uchun maktab psixologi, defektolog, logoped, ijtimoiy pedagog va ota-onalar samarali hamkorlik qilishi lozim. Psixologik qo'llab-quvvatlashning asosiy yo'nalishlari

Diagnostik faoliyat. Psixolog o'quvchilarning individual rivojlanish xususiyatlarini, emotsional holatini, motivatsion darajasini muntazam ravishda o'rganib boradi. Shu asosda har bir bola uchun alohida psixologik portret tuzilib, o'qituvchi va ota-onaga zarur tavsiyalar beriladi.

Korreksion ishlar. Davomli diagnostikadan so'ng bolaning individualligini hisobga olgan holda psixokorreksion mashg'ulotlar o'tkaziladi. Bu mashg'ulotlar bolaning ichki qo'rquvlarini bartaraf etish, stressni yengib o'tish, jamoaga moslashuvini osonlashtirishga qaratiladi.

Konsultativ yordam. Psixolog nafaqat o'quvchilarga, balki o'qituvchilarga va ota-onalarga ham psixologik maslahat beradi. Ota-onalarga bolaning rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratish, tarbiya uslublarini to'g'ri tanlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ma'rifiy faoliyat. Maktablarda inklyuziv madaniyatni targ'ib qilish maqsadida seminarlar, treninglar, davra suhbatlari tashkil etiladi. Bunda o'qituvchilar va sog'lom bolalar inklyuziv guruh a'zolari bilan to'g'ri muomala qilish qoidalarini o'rganadilar.

Xorijiy tajriba va milliy sharoitda qo'llash imkoniyatlari. Rivojlangan davlatlar tajribasida inklyuziv ta'limda psixologik qo'llab-quvvatlash juda rivojlangan. Masalan, AQSH va Yevropa davlatlarida har bir maktabda professional psixologlar, defektologlar shtat asosida faoliyat yuritadi. Maxsus markazlarda ota-onalar uchun muntazam kurslar va konsultatsiyalar yo'lga qo'yilgan. O'zbekiston ta'lim tizimida ham so'nggi yillarda inklyuziv ta'lim bo'yicha huquqiy baza yaratilmoqda, maktablarda maxsus logoped va psixolog shtat birliklari ajratilmoqda. Lekin ushbu

mutaxassislarni tayyorlash sifati, ularni zamonaviy texnologiyalar va xorijiy tajriba asosida qayta o'qitish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Psixologik qo'llab-quvvatlashning amaliy natijalari. Tadqiqotlar va tajribalar shuni ko'rsatmoqdaki, samarali psixologik qo'llab-quvvatlash quyidagi natijalarga olib keladi:

- imkoniyati cheklangan bolalarda o'ziga bo'lgan ishonch oshadi;
- sog'lom tengdoshlar orasida kamsitish, masxara qilish holatlari kamayadi;
- o'qituvchi va ota-onalar o'z vazifalarini tushunarli va sifatli bajara oladi;
- umumiy psixologik muhit sog'lomlashadi, ijtimoiylashuv jarayoni tezlashadi;
- o'quvchilarning o'zlashtirish ko'rsatkichlari ortadi.

Biroq amaliyotda bir qator muammolar mavjud:

- malakali kadrlar yetishmasligi;
 - ota-onalarning psixologik madaniyati pastligi;
 - psixologik xizmat uchun maxsus jihozlangan xonalar yetarli emasligi;
- metodik qo'llanmalar va zamonaviy materiallar taqchilligi.

Shu sababli, bu muammolarni bartaraf etish uchun davlat va jamiyat tomonidan kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilishi zarur.

Inklyuziv muhitda psixologning roli. Psixolog inklyuziv guruhning asosiy tayanch shaxslaridan biridir. U nafaqat diagnostik va korreksion ishlarni amalga oshiradi, balki guruhdagi ijtimoiy-psixologik muhitni nazorat qiladi, ixtiloflar yuzaga kelganda vositachi bo'lib xizmat qiladi. Shuningdek, bolalar, ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasida psixologik ko'priq vazifasini bajaradi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar psixologik yordamni yangi bosqichga olib chiqmoqda. Onlayn maslahat, virtual trening, mobil ilovalar orqali stressni yengish texnikalarini o'rganish bularning barchasi zamonaviy inklyuziv ta'limni samarali qo'llab-quvvatlash vositalaridir. Shu bilan birga, psixologlar uchun masofaviy kurslar va vebinarlar ularning malakasini oshirish imkonini beradi.

Inklyuziv ta'limning barqaror va samarali rivojlanishi uchun psixologik qo'llab-quvvatlashning o'рни beqiyosdir. Har bir bolaning huquqi, orzusi va salohiyatini

ro'yobga chiqarishga yo'naltirilgan mazkur yondashuv nafaqat ta'lim sifatini oshiradi, balki bag'rikeng, mehribon va sog'lom jamiyat shakllanishiga poydevor yaratadi. Inklyuziv ta'lim zamonaviy pedagogik tizimning eng muhim yo'nalishlaridan biri sifatida insonparvarlik va tenglik tamoyillarini amalda ro'yobga chiqaradi. Biroq bu maqsadni to'liq amalga oshirish uchun nafaqat o'quv jarayonini moslashtirish, balki o'quvchilarning psixologik jihatdan qo'llab-quvvatlanishini ham ta'minlash zarur.

XULOSA

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, psixologik qo'llab-quvvatlash tizimi to'liq shakllangan taqdirda, inklyuziv ta'lim ishtirokchilari imkoniyati cheklangan bolalar va ularning sog'lom tengdoshlarining o'zaro munosabatlari yaxshilanadi, sinfda sog'lom psixologik iqlim qaror topadi va o'quvchilarning shaxsiy rivojlanish sur'atlari sezilarli darajada oshadi. Bugungi kunda O'zbekistonda inklyuziv ta'lim konsepsiyasi bo'yicha qator ishlar amalga oshirilmoqda. Ammo bu borada psixologik xizmatni yanada rivojlantirish, malakali psixolog mutaxassislarini tayyorlash, ot-onalar va o'qituvchilarning psixologik madaniyatini oshirish dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Shuningdek, xorijiy ilg'or tajribalarni o'rganish va milliy sharoitga moslashgan dasturlarni ishlab chiqish ham zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xolmatova, R. (2019). *Maxsus pedagogika va inklyuziv ta'lim*. Toshkent: TDPU nashriyoti.
2. UNESCO. (2017). *A Guide for Ensuring Inclusion and Equity in Education*. Paris: UNESCO Publishing.
3. Booth, T., & Ainscow, M. (2016). *Index for Inclusion: Developing Learning and Participation in Schools*. Bristol: Centre for Studies on Inclusive Education.
4. Slee, R. (2018). *Inclusive Education: From Policy to School Implementation*. New York: Routledge.
5. Qodirova, N. (2022). *Ta'limda psixologik xizmatni tashkil etish asoslari*. Nukus: Karakalpakstan nashriyoti.

6. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2020). *Inclusive Education and Effective Classroom Practices*. Retrieved from www.european-agency.org
7. Norbekova, D. (2021). *O'zbekistonda inklyuziv ta'limni rivojlantirishning psixologik aspektlari*. Ilmiy maqola, *Pedagogika va Psixologiya jurnali*.
8. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press.
9. Ziyonet